

HABERLEŞME HÜRRIYETİNİN GENEL PRENSİPLERİ

Asis. Dr. Özkan TIKVEŞ

İÇİNDEKİLER :

Giriş

- § 1 — Kamu Hürriyetleri ve Kitle Haberleşmesi
§ 2 — Haberleşme Hürriyeti Kavramının Anlamı
§ 3 — Haberleşme Hürriyetinin Başlıca Unsurları
A — Basın Hürriyeti
B — Radyo (Televizyon) Hürriyeti
C — Filim Hürriyeti

Sonuç

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA (x)

- ARIK** : Kemâl Fikret ARIK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme, (Esaslar-Teskilât-İçtihat), Ankara 1965.
- bkz.** : Bakınız.
- BRAUMUELLER** : Gerd BRAUMEUELLER, Der Weg zur Pressefreiheit, Bonn 1953.
- BRUCKER** : Herbert BRUCKER, Freedom of Information, New York 1949.
- BURRY** : J.F. BURRY, Fikir ve Söz Hürriyeti, (Çev. : Avni Başman), İstanbul 1945.
- BverfGE** : Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts
- c.** : Cilt
- DIETZE** : Gottfried DIETZE, Über Formulierung der Menschenrechte, Berlin 1956.
- DÖNMEZER, Basın Hukuku** : Sulhi DÖNMEZER, Basın Hukuku, c. I. Genel Prensipler, Basın Hürriyeti, Değiştirilmiş ve Genişletilmiş 2 nci Bası, İstanbul 1964.
- DÖNMEZER, Tebliğ** : Sulhi DÖNMEZER, Basın Hürriyetini Düzenleyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi,» Basın Seminerine Sunulan Tebliğ, (Teksir), İstanbul 1966.
- ESCHENBURG** : Theodor ESCHENBURG, Staat und Gesellschaft in Deutschland, 5. Aufl. Stuttgart 1962.

(x) Bu listede, konu ile tâli derecede ilgi kaynaklarla kendilerine bir kere atıf yapılan eserlere yer verilmemiştir.

- GELLHORN** : Walter GELLHORN, Amerikan Hakları, Anayasanın Uygulanması, (Çev. : Ünal Oskay), Ankara 1965.
- GIESE** : Friedrich GIESE, «Der Film im Staats und Verwaltungsrecht,» Aktuelles Filmrecht, Heft 11, Baden-Baden 1958, s. 42-47.
- HAMANN** : Andreas HAMANN, Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. mai 1949, Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis, 2. Aufl., Darmstadt 1961.
- HILD** : Otto HILD, Der Informationsanspruch und die Staedische Pressestelle, (Diss.), Nurnberg 1960.
- HUBMANN** : Heinrich HUBMANN, «Die Personendarstellung in Film und Gesetzentwurf über den Persönlichkeitsschutz,» Aktuelles Filmrecht, Heft 11. Baden-Baden 1958.
- Karş.** : Karşılaştırınız
- KEMPER** : Gerd Heinrich KEMPER, Pressefreiheit und Polizei, Berlin 1964.
- KRÜGER,**
Allgemeine Staatslehre : Herbert KRÜGER, Allgemeine Staatslehre, Stuttgart 1964.
- KRÜGER,**
Der Rundfunk : Herbert KRÜGER, Der Rundfunk im Verfassungsfüge und in den Verwaltungsordnung von Bund und Laendern, Hamburg 1960.
- LENZ** : Friedrich LENZ, Werden und Wesen der Öffentlichen Meinung, Ein Beitrag zur Politischen Soziologie, München 1956.
- LÖFFLER** : Martin LÖFFLER, Presserecht, Kommentar, München 1955.
- m.** : madde
- MALETZKE** : Gerhard MALETZKE, Psychologie der Massenkommunikation, Hamburg 1963.
- MANGOLDT/KLEIN** : Herrmann von MANGOLDT/Friedrich KLEIN, Das Bonner Grundgesetz, 2. Aufl., Berlin 1955.
- MEYER** : Victor MEYER, Le secret télégraphique, (thèse), Paris 1932.
- MILL** : John Stuart MILL, Hürriyet (Çev. : Osman Dostel), Ankara 1956.
- NOLTENIUS** : Johanne NOLTENIUS, Die freiwillige Selbstkontrolle der Filmwirtschaft und das Zensurverbot des Grudgesetz, Göttingen 1958.
- PAINE** : Thomas PAINE, İnsan Hakları, (Çev. : Osman Dostel), 2. Bası, İstanbul 1964.
- PINTO** : Roger PINTO, La liberté d'opinion et d'information, Contrôle juridictionnelle et contrôle administratif, Paris 1955.

SCHNEIDER	: Franz SCHNEIDER, Presse- und Meinungsfreiheit nach dem Grundgesetz, München 1962.
s.	: Sahife
SOLAL	: Bkz. : Terrou/Solal
TMTD.	: T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi
TERROU	: Fernand TERROU, L'Information, Paris 1962.
TERROU/SOLAL	: Fernand TERROU/Lucien SOLAL, Le droit de l'information, Paris 1951.

Giriş

Etüdümüzde, kamu hürriyetlerinin kitle haberleşmesi ile ilişkileri inceleyenirken, haberleşme hürriyetinin başlıca unsurlarını teşkil eden basın hürriyeti ile çok yeni birer kavram olan radyo (televizyon) ve film hürriyetine verilen anlam belirtilecek ve bu hürriyetlerin genel prensipleri üzerinde durulacaktır.

§ 1 — Kamu Hürriyetleri ve Kitle Haberleşmesi

Fikir ve kanaatlerin hür olarak açıklanması modern düşünüşün bir emridir (1). Bu yüzden düşünce hürriyeti, günümüzde bütün kamu hürriyetlerinin anası sayılmakta ve sosyal gelişmeler için ana şart addedilmektedir (2).

Düşünce hürriyeti, «yeni fikirlerin gelişebilmesi», «değer hükümlerinin gözden geçirilebilmesi», «vatandaşın siyasî hayata katılabilmesi» ve «insan haysiyetinin korunabilmesi...» gibi sebepler yüzünden (3) insan haklarının birinci sırasında yer almaktadır (4).

Düşünce hürriyetine, diğer hak ve hürriyetlerden farklı bir değer verilmesinin en başta gelen sebeplerinden birisi basın hürriyetini de kapsamasıdır (5). Çünkü, bu hürriyet, fikir ve kanaatlerin basılmış ve teksir edilmiş şekilde yayınlanmasına taallük et-

(1) PINTO, s. 47, MANGOLDT/KLEIN, s. 238.

(2) Bu fikrin haklılığını akıl ve muhakeme yolu ile ispat eden müelliflerin görüşleri için bkz. : MILL, s. 89-94; BURRY, s. 206-207.

(3) Bkz. : CHAFEE, JR., Government and Mass Communications, c. I, Chicago 1947. s. 38-44.

(4) TERROU-SOLAL, s. 21; 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyanname-si, m. 11'de «düşünce ve fikirlerin serbestçe teatisi insanın en tabii haklarından»dır denilmektedir (PAINE, s. 124). 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19 uncu maddesinde ise «Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmamak şartıyla malûmat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir» denilmektedir (Bkz. : LÜTEM, İ, Dünya Anayasaların İnsan Hakları, Ankara 1956, s. 100). Kamu hürriyetleri içinde düşünce hürriyetinin diğer temel haklara nazaran daha önemli telâkki edildiği yapılan anket ve kamu oyu araştırmalarından anlaşılmaktadır (Bu hususta tablo ve grafikler için bkz. : LENZ, s. 322-327).

(5) Bkz. : KEMPER, s. 34.

tiği andan itibaren Basın Hürriyeti adını alır. Basın hürriyetinin yanında, günümüzde, çok yeni birer kavram olan radyo, televizyon ve film hürriyetlerinden de söz açılmaktadır. Çünkü, Radyo, Televizyon ve Film, kitle haberleşme araçları olarak, kamu oyunu basınla birlikte etkilenmektedir. Bu yüzden basın hürriyetini de içine alacak şekilde «fikir ve haberleşme hürriyeti» teriminin kullanılmasının isabetli olacağı ileri sürülmüştür (6).

Diğer taraftan düşünce ve kanaatların açıklanması sanatın bütün dallarında mümkündür (7).

Düşünce hürriyeti, başta toplanma ve dernek kurma hürriyetleri olmak üzere seçme ve seçilme haklarına da sıkı sıkıya bağlıdır. Seçme ve seçilme haklarını kullanacak olan vatandaşlardan özellikle seçmenlerin oy verirken bilinçli bir şekilde karar verebilmeleri için serbestçe haberleşme imkânlarına sahip olmaları gerekir. Bu sebeple haberlerin serbestçe yayılmasını temin eden özel haberleşme hürriyeti, düşünce hürriyeti ile sıkı sıkıya ilgilidir (8).

Şu halde, düşünce hürriyeti, basın hürriyetinden ayrı olarak çeşitli hak ve hürriyetleri, bu arada radyo (televizyon) ve film hürriyetini de kapsamaktadır (9).

Ancak, düşünce hürriyeti, henüz basın dışı kitle haberleşme araçlarının başlıcaları olan Radyo (Televizyon) ve Sinema alanlarında Basın yoluyla yapılan yayınlardaki genişliği ile sağlanmış değildir (10). Bununla birlikte, kitle haberleşmesi üzerindeki Devlet kontrolünün kaldırılması veya hafifletilmesi eğilimi her geçen gün kuvvetlenmektedir.

§ 2 — Haberleşme Hürriyeti Kavramının Anlamı

Radyo, Televizyon ve Sinemanın haberleşme alanındaki fonksiyonlarını Basınla birlikte yerine getirmeleri sebebiyle bütün bu araçları kapsıyacak «haberleşme hürriyeti» teriminin kullanılmasının daha yerinde olacağı belirtilmektedir. Gerçekten, bugün basın hür-

(6) PINTO, s. 8.

(7) HUBMANN, s. 37.

(8) Bkz. : ESCHENBURG, s. 392.

(9) Basın dışı kitle haberleşme araçları ile yapılan yayınlara taallük etmek üzere «Yayın Hürriyeti» teriminin de kullanıldığı görülmektedir. Anayasa, m. 26 (Anayasa Tasarısı m. 27) gerekçesinde radyo (televizyon) yayınları bakımından «Yayın Hürriyeti» terimi kullanılmıştır : «... Radyonun millet hayatında arzettiği önem ve etki çevresinin genişliği gözönünde bulundurulursa, bu hürriyetin (Yayın Hürriyeti) temel haklar arasında yer almaması tabii karşılanmak gerekir» (TMTD., S. Sayısı : 35, s. 19).

(10)' TERROU/SOLAL, s. 22.

riyeti, birçok ülkelerde tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Bunun yerini Radyo, Televizyon ve Sinema yoluyla yapılan haberleşmeleri de kapsayan «haberleşme hürriyeti» almıştır (11). Esasen, basın hürriyetinin fiilen gerçekleşebilmesinin bir şartı da basının haber kaynakları olan diğer kitle haberleşme araçlarına da hürriyet tanınmasıdır. Çünkü, radyo, televizyon ve sinemanın müşterek fonksiyonu haber vermektir (12). Bu anlamda kullandığımız, «haberleşme hürriyeti», haber, fikir ve kanaatlerin başta Basın olmak üzere Radyo, Televizyon ve Sinema gibi kitle haberleşme araçları ile serbestçe alınması ve yayınlanması olarak tarif edilmektedir (13).

Mektup, telefon ve telgraf gibi araçlarla yapılan haberleşme «karşılıklı haberleşme»dir. Bu yolla, belli bir kişi veya kişilere karşı bir hitap yapıldığına göre, bu haberleşmeye «özel haberleşme» denilmek gerekir (14).

Kitle haberleşme araçlarından ayırmak için mektup, telefon ve telgraf gibi araçlarla kişiler arasında yapılan özel haberleşmeler hakkında 1961 Anayasasının 17 nci maddesinde tanınan «haberleşme hürriyeti» yerine, «özel haberleşme hürriyeti» teriminin kullanılmasının daha doğru olacağı kanısındayız (15).

Kitle haberleşmesinin ilk kademesini teşkil eden özel haberleşmenin garanti altına alınması, doktrinde ve anayasalarda genel-

(11) **KEMPER**, s. 34; **BRUCER**, s. 275.

(12) **HARTLIEB**, Referate, s. 11; **SCHNEIDER**, s. 80, 99.

(13) 23 Mart - 21 Nisan 1948 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Haberleşme Hürriyeti hakkındaki konferansında kabul edilen metinde bu hürriyetin «memleket hudutları nazara alınmaksızın, şifahen ve yazılı ve basılı olarak veya resimle yahut kanunen kabul edilmiş göze ve kulağa hitap eden vasıtalarla haber ve fikirleri araştırmak, kabul etmek ve ulaştırmak serbestisini ihtiva ettiği» belirtilmiştir. Bu hürriyet, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (m. 19) ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (m. 10) de yer almıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatındaki çalışmalar devam etmektedir: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun 8 inci Oturumunda kabul edilen «Medenî ve Siyasî Haklar Üzerinde Milletlerarası Mukavele Taslağı»nda; haberleşme hürriyeti, «hudut tanımadan, gerek sözlü, gerekse yazılı ve basılı olarak, san'at şeklinde veya seçtiği diğer herhangi bir araçla her çeşit fikir ve haberleri aramak, almak ve yaymak» olarak tarif edilmiştir. Bkz.: **TERROU** s. 129; **ARIK**, s. 107-108; **LÜTEM**, Dünya Anayasasında İnsan Hakları, s. 100.

(14) **MALETZKE**, s. 24.

(15) Haberleşme, 1961 Anayasasının 17. ve 26 nci maddelerinde «muhabere» karşılığı kullanılmıştır. (Bkz.: **AKSOY**, **Ö. A.**, Anayasa Sözlüğü). 26 nci maddede, radyo ve televizyon gibi kitle haberleşme araçları ile ilgili bulunduğundan diğer haberleşme araçlarından ayırtebilebilmesi için bu araçlara «basın dışı haberleşme araçları» denilmiştir.

likle «posta gizliliği» veya «haberleşme dokunulmazlığı» gibi tâbirlerle de ifade edilmektedir (16). Gerçekten, Posta idareleri, XIX. yüzyıla kadar Devletin elinde fikirleri araştıran bir araç olarak hizmet etmişlerdir (17). Günümüzde, haberleşme dokunulmazlığının veya gizliliğinin ihlâli, düşünce hürriyetine sıkı sıkıya bağlı olarak telâkki edilmektedir. Bu dokunulmazlık bütün demokratik toplumlarda anayasa teminatı altına alınmıştır (18). 1924 Anayasasının 81 inci maddesiyle ilân edilen haberleşmenin dokunulmazlığı, 1961 Anayasasında «haberleşme hürriyeti» başlığı altında daha mufassal bir şekilde düzenlenmiştir (19).

§ 3 — Haberleşme Hürriyetinin Başlıca Unsurları

A — Basın Hürriyeti

1 — Kavram ve Tarif

Düşünce hürriyetinin tabîî bir sonucu olan basın hürriyeti, demokratik rejimin temel şartıdır (20). Çünkü fikirler, ancak söz veya yazı ile ifade edildikleri andan itibaren bir değer kazanırlar (21). Basın (22) ise fikirlerin en etkili açıklama ve yayma araçlarından biridir.

(16) Bkz. : DIETZE, s. 92; ESCHENBURG, s. 446.

(17) KRUGER, Der Rundfunk, s. 144.

(18) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 12 nci maddesinde, «Hiç kimse özel hayatı, ailesi veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz kalmaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmağa hakkı vardır.» denilmektedir. Haberleşme dokunulmazlığı, anayasalarda kısa formüllerle düzenlenmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının 4 üncü maddesi (4 üncü değişiklik) şu hükmü ihtiva etmektedir : «Yurtdaşların şahısları, evleri, evrak ve eşyaları itibariyle himaye edilmek, fuzuli arama ve müsadelerinden azade kalmak hakları ihlâl edilmeyecektir.» 1949 Bonn Anayasasının 10 uncu maddesinde «Yazışma gizliliğine ve posta, telgraf, telefonla muhaberat gizliliğine dokunulmaz. Bu dokunulmazlığa tahditler ancak kanunla konulabilir. Diğer Anayasalarda yer alan hükümler için bkz. : LÜTEM, İ. op. cit., s. 50-60; Ayrıca bkz. : MEYER, s. 80.

(19) 1924 Anayasası, m. 81 : Postalara verilen kâğıtlar, mektuplar ve her türlü emanetler yetkili sorgu yargıcı veya yetkili mahkeme kararı olmadıkça açılmaz ve telgraf ve telefonla haberleşmenin gizliliği bozulamaz. 1961 Anayasası, m. 17 : Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun gösterdiği hallerde, hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz.

(20) LÖFFLER Kommentar, s. 61.

(21) SCHNEIDER, s. 65.

(22) Basın hürriyeti kavramında «basın» bu hürriyetin taşıyıcısı veya süjesidir. Bu bakımdan, basına sözlü açıklamalarda bulunanlar basın hürriyetini değil söz hürriyetini kullanmış olurlar (KEMPER s. 28). Müellif, okuyucu

Modern kitle demokrasisi, hür ve gelişmemiş bir basın olmadan düşünülemez. Vatandaşlar ancak bütün gerçekleri öğrenebilmek imkânına sahip olabilirlerse, siyasî kararlarında serbest sayılırlar (23).

Hiç şüphe yoktur ki, basın hürriyetinin de esasını söz hürriyeti teşkil etmektedir (24). Gerçekten, basın hürriyetine fikir ve kanaatleri ifade hürriyeti tekaddüm eder. Zaten fikir ve kanaatleri sözle ifade edebilmek, belirtebilmek hakkı olmazsa, basın hürriyetinden bahis dahi edilemez. Hattâ, bir bakıma denilebilir ki, basın hürriyeti fikir ve kanaatleri ifade edebilme hürriyetinin fiilî değer kazanmasını sağlayan aracı teşkil eder.

Basın hürriyeti, genellikle, haber, fikir, düşünce ve kanaatları, teksir edici araçlarla, hiçbir müdahaleye uğramadan, belirtebilmek serbestliği (25) şeklinde tarif edilir. Buna göre, basın hürriyeti, haber, fikir, düşünce ve kanaatları serbest olarak toplayıp yorumlamak ve eleştirebilmek ve bundan sonra teksir edici araçlarla çoğaltabilmek ve çoğaltılan matbuaları serbest olarak neşir ve tevzi edebilmek haklarını kapsar (26). Bununla birlikte, basının serbestçe haber toplamak hakkını mutlak anlamda kabul etmemek gerekir. Mukayeseli mevzuatta, bu konuda farklı tanzim şekilleri kabul edilmiştir. Örneğin A. B. D. de basının haberleri tahkik etme hakkı, başka bir deyimle «Danışma hakkı» kanunlarda yer almamıştır. Gazeteci bu hususta geleneklerden yararlanır. Buna karşılık, Almanya Federal Cumhuriyetine dahil bazı federe devletlerin basın kanunlarında (Bayern Basın Kanunu §. 4/1; BadenWürttemberg Basın Kanunu, §. 4; Hessen Basın Kanunu, m. 3) Devlet dairelerinden «Danışma hakkı» tanınmıştır (27).

Basına tanınan bu haklarla Devlet hayatının iyi bir şekilde işleyebimesi sağlanmış olur. Devlet hizmetlerinde görülen kusur ve hataların kamu yararına uygun bir şekilde objektif ölçülerle tenkit edilmesi Basın'ın görevidir. Çünkü, vatandaşlar, ancak bütün gerçekleri (olay ve fikirleri) öğrenebilmek imkânına sahip olabilirlerse, siyasî kararlarında serbest sayılırlar. Ancak, gazete ve der-

mektubu gönderenlerin de basın hürriyetinin taşıyıcısı olduğu görüşüne temayül etmektedir.

(23) STAMPFER, s. 95.

(24) GELLHORN, s. 37.

(25) Söz konusu müdahalelerin en başınsa sansür gelmektedir. «Basın hürriyeti kavramı her şeyden önce sansür hürriyetini ifade eder. (HILD, s. 19)».

(26) DÖNMEZER, Basın Hukuku, s. 12; Tebliğ, s. 1.

(27) KEMPER, s. 34; HILD, s. 176:

gilerde yer alan eleştiri (tenkid) lerin yalan isnatlarla birlikte bulunmaması gerekir.

Diğer tarafların, Amerika Birleşik Devletleri ve İngilterede Basının iç hürriyetinin sermaye ve çeşitli kuvvetlere karşı korunabilmesi için hukukî tedbirlere başvurulmaktadır.

Basın hürriyetinin bir özelliğine daha işaret edilmektedir: Basında birlikte çalışma, bu hürriyet kolektif bir hürriyet haline getirmiştir (28).

2 — TARİHİ GELİŞİM (Genel olarak)

a) 1914'e Kadarki Dönem

Basın hürriyeti, demokratik müesseselerle birlikte doğmuş ve gelişmiştir. Klâsik telâkki 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin 11 inci maddesinde şu şekilde açıklanmıştır : «Düşüncelerin, fikir ve kanaatlerin başkalarına serbestçe nakil ve ifadesi, insanın en kıymetli haklarındanandır. Her vatandaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve tabedebilir. Yalnız bu hürriyetin kötüye kullanılmasından dolayı kanunda muayyen hallerde mesuldür. Tabiidir ki, basın hürriyetinin bu şekilde telâkki edilmesi, liberalizmin siyasî ve sosyal felsefesine bağlıydı. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin 11 inci maddesiyle ilân olunan basın hürriyetini, bu dönemde siyasî iktidara karşı korumak başlıca gaye olmuştur (29).

Basının ifade hürriyetinin bulunmadığı bir siyasî, sosyal ve hukukî ortamda doğduğu gözönünde tutulursa (30), 1789 Beynamesinde ilân olunan prensibin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Esasen basın bundan sonra gelişebilmiştir. PINTO'nun belirttiği gibi «hürriyet basını yaratmış ve basın zamanla hürriyet sahibi haline gelmiştir (31)».

(28) Bkz. : **KEMPER**, s. 32. Basın hürriyetini, bu anlamda bir kolektif hürriyet olarak kabul etmek gerekir. Gerçek olan şudur ki, basın hürriyeti, halkın büyük bir çoğunluğu için «Yazma hürriyeti» değil, «Okuma hürriyeti»dir (**STAMPFER**, s. 95). Basın hürriyetinin diğer bir özelliği de bu hürriyetten doğan hakların esas itibariyle sadece vatandaşlara mahsus bulunmasıdır : «Basın hürriyetinin aktif süjesi, lehlerine olarak basın hürriyetinin teminat altına alındığı kişiler ve hakkın pasif süjesi ise Devlettir. (**DÖNMEZER**, Tebliğ, s. 8)». Basın hürriyetinin vatandaşlara mahsus bir hak oluşu, onun aynı zamanda kısmen siyasî hak oluşuna sıkı sıkıya bağlıdır. Bu hususta bkz. : BverfG'E, c. 5, s. 85; c. 7, s. 198, 230.

(29) **PINTO**, s. 9.

(30) Aynı Yerde, s. 10-11.

(31) Aynı yerde.

Klâsik doktrine uygun olarak 1914 yılına kadar devam eden dönemde yeniden yapılmış anayasalarda veya yeni devletlerin anayasalarında genellikle «Basın hürriyeti temin edilmiştir» hükmü yer almaktaydı (32).

b) 1918'den Sonraki Dönem

1918'i takip eden yıllarda, Avrupada yeni bir basın hürriyeti telâkkisi doğmuştur (33). Bu dönemde, yapılan anayasalar, basın hürriyetini ifade eden formüllerinde daha sarîh olmak ve hattâ tatbikat kanunlarına mevzu teşkil etmesi lâzımgelen hususları dahi Anayasalar içine sokmak yolunu tutmuş bulunmaktadırlar (34). Zamanımızda basın hürriyeti, yukarıda belirtildiği gibi, kollektif bir hürriyet haline gelmiştir. Yayın araçlarında hâlen devam etmekte bulunan teknik gelişmeler sebebiyle basın hürriyetinin bu karakteri git-tikçe daha çok belirlemektedir (35).

3 — Anayasalardaki Yeri

Yeni anayasaların bir çoğunda basın hürriyeti ile ilgili mufassal hükümler yer almıştır (36). Basın hürriyeti, fikir ve kanaat hürriyetinin bir sonucu olmakla beraber bütün anayasalarda fikir ve kanaatleri izhar hürriyeti ile basın hürriyeti arasında bir derecelendirme yapılmıştır (37).

a) Amerika Birleşik Devletleri Anayasası

A. B. D.'de basın hürriyeti, Anayasanın ilk değişikliğinde sağlanmıştır : «Kongre ... söz yahut basın hürriyetini ... takyideden bir kanun yapamaz.»

Anayasada yer alan bu hüküm, uzun müddet, Anayasa Hukuku bakımından basın hürriyetini tesis eden klâsik hürriyetçi formül telâkki edilmiştir. Gerçekten bu formülle yasama organının basın hürriyeti konusundaki yetkisi tahdide uğramış bulunmaktadır (38).

(32) TERROU, s. 18.

(33) PINTO, s. 41.

(34) TERROU, s. 61.

(35) Aynı Yerde, s. 68.

(36) Örnek olarak 1952 Yunan ve 1947 İtalyan Anayasaları gösterilebilir (Metinleri için bkz. : DARESTEYE ZEYİL, c. 4, s. 1605-1606; c. 3, s. 912-913) DÖNMEZER, Basın Hukuku, s. 61.

(37) Anayasalarda yer alan hükümler, LÜTEM, Dünya Anayasalarında İnsan Hakları, s. 100-109'de bir arada bulunmaktadır.

(38) TERROU/SOLAL, s. 25

b) Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası

23 Mayıs 1949 tarihli Almanya Federal Anayasası (Bonn Anayasası) nın 5 inci maddesi, basın hürriyetini temel haklar arasında mufassal bir şekilde düzenlemiştir : «Herkesin kanaatlerini sözle yazı ve resimle yaymak ve engele rastlamaksızın herkesin erişebileceği kaynaklardan istifade etmek hakkı vardır. Basın hürriyeti ... temin edilmiştir. Sansür konulamaz.

«Bu hakların sınırları genel kanun hükümlerince, gençliğin himayesini gözeten yasama hükümlerinde ve şahsî şerefe hürmet hakkındaki kanunda aranmalıdır».

Anayasanın temel haklar başlığını taşıyan bölümünde yer alan basın hürriyeti, Almanyada genel hukuk kaidesi veya bağlayıcı kuvveti olmayan bir siyasî program değil, müeyyidesi 18 inci madde (39) ile temin edilmiş, doğrudan doğruya uygulanan bağlayıcı bir hukuk kuralı halindedir. Basın hürriyeti ile ilgili olarak sevkedilen bu hükümlerle aynı zamanda basında çalışanların siyasî iktidar karşısında korunmaları sağlanmıştır (40).

c — İtalya Anayasası

22 Aralık 1967 tarihli İtalya Cumhuriyeti Anayasasının 21 inci maddesi : «Kendi düşüncesini söz, yazı veya herhangi sair bir yayım vasıtasıyla serbestçe izhar ve beyan etmeğe herkesin hakkı vardır.

“Basın izin veya sansüre tâbi tutulamaz.

“Matbuaların toplanmasına ancak adlî makamın gerekçeli bir tasarrufu ile ve basın kanununda derpiş edilen suçların ikanda, kanunun sözü geçen tasarruflara açıkça müsaade ettiği hallerde veya aynı kanunun mesullerin tesbiti hakkında derpiş ettiği kaidele- rin ihlâli takdirinde başvurulabilir.

“Mutlak müstaceliyet bulunan ve adlî makamların zamanında müdahalesi mümkün olmayan hallerde, keyfiyeti derhal ve en geç 24 saat zarfında adlî makamlara bildirmek üzere, adlî zabıta me-

(39) DÖNMEZER, Basın Hukuku, s. 58-59; Ayrıca bkz. : HOHENBERG, s. 59; BRAUMUELLER, s. 57.

(40) Bu maddedeki hükümle hiç kimsenin Anayasa düzenini ihlâl etmek için fikrileri açıklama ve yayma hürriyetini, özellikle basın hürriyetini (m. 5/1) kötüye kullanamayacağı, aksi takdirde temel haklarını kaybedeceği öngörülmüştür. Bkz. : MANGOLD/KLEIN, s. 67, ESCHENBURG, s. 67.

murları mevkuteleri toplatabilir. Müteakip 24 saat içinde adli makamlar tasvip etmezler ise, bu toplanma kaldırılmış sayılır ve hiçbir hüküm ifade etmez.

“Kanun, mevkutelerin mâli imkânlarının belli edilmesi hususunda umumî mahiyette hükümler koyabilir.

«Umumî âdaba aykırı neşriyat, tiyatro ve bütün sair gösteriler yasaktır. Kanun, bunları önlemeğe ve cezalandırmağa elverişli tedbirleri tesbit eder (41)».

ç) Norveç Anayasası

Norveç Anayasası, basın yoluyla yapılan yayınlar bakımından sorumlu olunabilecek halleri teker teker belirtmek suretiyle kanun koyucu tarafından bunlar dışında bir suç ihdas edilmiyeceğini hüküm altına almış bulunmaktadır. Anayasanın 100 üncü maddesinde, «Basının serbest olduğu» ilân edildikten sonra «Muhteviyatı ne olursa olsun hiç kimse tabı veya neşrettiği bir yazı dolayısıyla tecziye edilemez. Meğer ki, bilerek veya açıkça kanunlara itaatsizlik, dine, ahlâka yahut Anayasa müesseselerine hakaret, bunların emirlerine mukavemet ve ahârı bu yolda teşvik yahut başkası aleyhine yanlış ve tahkirâmiz iddialar serdetmiş ola (42).

d) İsveç Anayasasının Eki

Bu ülkede, basın hürriyeti, Anayasa kuvvet ve değerini taşıyan bir kanunla teminat altına alınmıştır. 1766 yılından itibaren çeşitli değişikliklere uğramak suretiyle geliştirilen 123 maddelik Basın Kanunu Anayasasının bir parçası olarak tedvin olunmuştur. Kanun, basın hürriyetini mahfuz tutmak hususunda o mertebeleri gitmiş bulunmaktadır ki, hattâ hakaret cürümleri bakımından İsviçre vatandaşının müdafaasız kalmış olduğu dahi söylenebilir (43).

B — Radyo (Televizyon) Hürriyeti

Radyo hürriyeti kavramı çok yenidir. Genel bir ifade ile Radyo yayınlarının Devlet tarafından kontrol edilmemesi demektir (44).

Basın ve haber alma hürriyetlerinin tarihî gelişimine paralel

(41) LEILING, Einfluss des Staates, s. 86; HILD, s. 18.

(42) Metin için bkz.: DIE VERFASSUNG DER ITALIENISCHEN REPUBLIK, s. 16; DARESTEYE ZEYİL, c. III, s. 912-913; LÜTEM, Dünya Anayasalarında İnsan Hakları, s. 104-105.

(43) DÖNMEZER, Basın Hukuku, s. 65; Anayasa metni için bkz.: DARESTEYE ZEYİL, c. IV. s. 1154.

(44) DÖNMEZER, Basın Hukuku, s. 68.

olarak radyo üzerindeki Devlet kontrolünün kaldırılması veya azaltılması ile ilgili meseleler yabancı ülkelerde de henüz kesin bir çözüme ulaşmamıştır (45).

Radyo ve televizyonun Devlet ile olan ilişkileri bakımından mukayeseli hukuk prensipleri alanında önemli farklılıklar vardır :

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte teknik gelişmelere paralel olarak, özellikle radyonun kitle haberleşmesinde önemli bir fonksiyona sahip olması, bu araç ile yapılan gerçeğe aykırı yayınlara karşı bâzı özel tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Bunların en başında, yayınlarda «tarafsızlık» sağlanması gerekmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin her türlü baskıya karşı korunması zorunluğu ve kendisini hissettiren toplum ihtiyaçları, genellikle Devletin kontrolünde faaliyet gösteren radyo ve televizyonun hukukî statülerinin değiştirilmesine ve üzerindeki kontrolün hafifletilmesine, hattâ bazı ülkelerde, II. Dünya Savaşından hemen sonra özerk kamu kuruluşları haline getirilmeleri sonucunu doğurmuştur (46).

Günümüzde, birçok ülkelerde radyo, Devletin elinde bulunan bir kitle haberleşme aracıdır. Alman hukukçularından H. Krüger'in belirttiği gibi, bu kitle haberleşme aracı «Devlet radyosu olarak kaldığı müddetçe, mutlak bir radyo hürriyetinden söz edilemez (47)».

Radyo hürriyetinin çok yeni bir kavram olması sebebiyle genellikle Anayasalarda bu hürriyeti sağlayacak hükümler yer almamıştır (48). Temel hak olarak radyo ve televizyon yoluyla haber alma hürriyeti ilk olarak 1949 tarihli Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası ile bâzı federe devletlerin Anayasalarında kabul edilmiştir (49). Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasasının 5 inci maddesinde radyo hürriyeti şu hükümle teminat altına alınmıştır : «Herkesin kanaatlerini sözle, yazı ve resimle yaymak ve engele rastlamak-

(45) v. **HARTLIEB**, Referate, s. 27; Ayrıca bkz. : **FISCHER**, s. 475.

(46) **HAMANN**, s. 109.

(47) **ESCHENBURG**, s. 395. Radyonun ne kadar Devlet müdahalesinden uzak kalırsa, kitle haberleşme aracı olarak fonksiyonunu o nisbette daha iyi yapabileceği hususunda yerleşmiş bir fikir mevcuttur. Ancak, belirtmeliyiz ki, tıpkı basın alanında olduğu gibi bu alanda da, radyo idarecileri Devlet müdahalesini çok kere «baskı» olarak nitelendirmeğe mütemayildirler.

(48) **KRÜGER**, Der Rundfunk, s. 10.

(49) Yabancı Anayasalarda radyo ile ilgili hükümler için bkz. . **DARESTE**, c. I, s. 645; **DARESTEYE ZEYİL**, c. III, s. 839; **DARESTEYE ZEYİL**, c. II, s. 433, 560-561; c. III, s. 784.

sızın herkesin erişebileceği kaynaklardan istifade hakkı vardır. ... Radyo yoluyla haber alma hürriyeti temin edilmiştir. Sansür konulamaz.

«Bu hakların sınırları genel kanun hükümlerince, gençliğin himayesini gözeten kanun hükümlerinde ve şahsî şerefe hürmet hakkındaki kanunda aranmalıdır (50)» Görülüyorki, Bonn Anayasasının 5 inci maddesinde basın hürriyeti ile radyo hürriyeti aynı ölçülerle düzenlenmiştir (51). Ancak, bu iki hürriyet arasında müeyyide bakımından fark gözetildiğini de belirtmeliyiz. Basın hürriyetinin kötüye kullanılması halinde öngörülen 18 inci maddedeki «temel hakları kaybetme» müeyyidesi, radyo hürriyeti bakımından uygulanamaz (52).

C — Filim Hürriyeti

Radyo hürriyeti gibi çok yeni bir kavram olmakla beraber, günümüzde filim hürriyetinden bahsedilmektedir. Filim hürriyeti, sinema filimleri üzerindeki Devlet kontrolünün kaldırılması ve filimlerin serbestçe gösterilmesinin sağlanması demektir (53).

Güzel sanatların bütün dallarında fikir ve kanaatlerin açıklanmasının imkân dahilinde bulunması sinemaya da hürriyet tanımını gerektirmektedir. Üstelik, sinema filimleri (54), sadece haber alma ve eğitim aracı olmayıp dökümanter (belge) filim olarak tarih ve ilmî araştırmalarda kullanılmaktadır (55). Esasen, zamanımızda, düşünce hürriyetini fiilen gerçekleştiren araçları, XIX. yüzyılın teknik imkânları çerçevesinde mütalâa etmeğe imkân yoktur. Yaklaşık olarak bundan sadece bir asır önce, Avrupada dahi düşünce hürriyeti, basın hürriyeti şeklinde tasavvur olunuyordu (56). Oysaki, günümüzde, sinema diğer kitle haberleşme araçları gibi fikir ve kanaatlerin açıklanmasında aracı olmaktadır (57).

(50) MANGOLDT/KLEİN, s. 245.

(51) Madde hükmünde televizyon kelimesi geçmediği halde radyoya televizyon da denilir. Bkz. : HAMANN, s. 109.

(52) MANGOLDT/KLEİN, s. 67; ESCHENBURG, s. 402.

(53) HILD, s. 21.

(54) Bkz. : GIESE, s. 42; Ayrıca bkz. : HUBMANN, s. 39; HARTLIEB, Referate, s. 11.

(55) Sinema filimi, sinemacılıkta bir temsilin bütününi taşıyan şerit veya şeritlerin topudur. «Filim» kelimesi, dilimizde çok kere «film» şeklinde kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun çıkardığı. TÜRKÇE SÖZLÜK'te «filim» olarak geçtiğinden kelimeyi bu şekilde kullanmayı uygun gördük (Bkz. : TÜRK SÖZLÜK, Ankara 1959, s. 284, sü. 1).

(56) Bkz. :HUBMANN, s. 37, 39.

(57) NOLTENIUS, s. 41.

Böylece sinema yoluyla yapılan yayınlar üzerinde Devlet kontrolünün sınırlarının hangi ölçülerle tesbit ve tâyin edilmesi gerektiği araştırma konusu olmaya başlamıştır.

Filim hürriyeti, tıpkı radyo hürriyeti gibi 1949 tarihli Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası istisna edilecek olursa, Anayasalarda yer almış değildir. Bu Anayasanın 5 inci maddesinde, ilk defa olarak «filim hürriyeti», basın ve radyo (televizyon) hürriyetlerinden farksız olarak tanzim edilmiştir (58).

Filim hürriyetinin bir kavram olarak Anayasalarda yer almış bulunması sebebiyle ortaya çıkan ikinci mesele şu olmaktadır : Filim hürriyetinin hangi kamu hürriyetleri ile birlikte mütalâa edilmesi gerektiği doktrinde ve pratikte tartışma konusudur. Hâkim kanaata göre, «haber filimleri» fikir ve kanaat hürriyetinin uzantısı olarak haber alma hürriyetinin içinde mütalâa edilmektedir. «Eğlendirici filimler» ise sanathürriyetine dahildir. Hem haber ve hem eğlence filimi özelliklerini taşıyan karışık karakterli filimlerin hangi hürriyetle birlikte mütalâa edilmesi gerektiği hususunda ise, çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Dokümanter (belge) filimleri ise bilimsel araştırmaların bir aracı olduğu için «bilim hürriyeti» ile teminat altına alınmıştır (59).

Basın hürriyetinin kazanılmasında ilk merhaleyi teşkil eden «sansür yasağı»nın prensip itibariyle filim hürriyetinin sağlanması bakımından da aynı değeri taşıdığı kanısındayız.

S o n u ç

Düşünce hürriyeti, günümüzde, kapsamı ve önemi bakımından kamu hürriyetlerinin birinci sırasında yer almaktadır. Bu hürriyetin yerleşmesi, hiç şüphe yok ki, insanlığın en değerli başarısı sayılabileceği gibi, ekonomik, sosyal ve siyasî gelişmeler için ana şart addedilmektedir.

Düşünce hürriyetinin fiilî bir değer kazanması için gerekli olan kitle haberleşme araçlarının hepsi, Anayasalarca aynı şekilde teminat altına alınmış değildir. Fakat, Radyo, Televizyon ve Sinemanın haberleşme alanındaki fonksiyonlarını basınla birlikte yerine getirmeleri sebebiyle bütün haberleşme araçlarını kapsayan «haberleşme hürriyeti» terimi kullanılmaya başlamıştır. Bu anlamda kullanılmak şart-

(58) GIESE, s. 42.

(59) MAGOLDT/KLEIN, s. 245; GIESE, s. 42.

tıyla haberleşme hürriyeti, vatandaşın alacağı siyasî kararlarda temelli bir rol oynaması bakımından kamu hürriyetleri arasında ayrı bir değer kazanmıştır.

Düşünce hürriyetinin bir sonucu, uzantısı olan haberleşme hürriyetinin başlıca elemanlarını basın, radyo (televizyon) ve film hürriyetleri teşkil etmektedir.

Zamanımızda, kitle haberleşmesinin ilk kademesini teşkil eden özel haberleşme ile basın hürriyetleri, bütün demokratik toplumlarda, Anayasalarda yer alan hükümlerle teminat altına alınmış ve artık, bir dereceye kadar tartışma konusu olmaktan çıkmışlardır. Belirtmeliyiz ki, I. Dünya Savaşının kamu hürriyetlerinin zaferi ile sona ermesinden sonra 1918 yılını takip eden dönemde, Avrupada yeni bir basın hürriyeti telâkkisi doğmuştur.

Haberleşme hürriyetinin diğer iki elemanını teşkil eden radyo (televizyon) ve film hürriyetleri kavramları, II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmışlardır. Bu iki hürriyetin birer kavram halinde Anayasalarda yer almamış bulunmaları sebebiyle tatbikat kanunlarında hangi ölçülerle tanınacağı birer mesele teşkil etmektedir. Alman hukukçusu H. Krüger'in belirttiği gibi, radyo (televizyon) Devlete ait bir kitle haberleşme aracı, başka bir deyimle «Devlet Radyosu» olarak faaliyet gösterdiği müddetçe mutlak bir radyo hürriyetinden bahsedilemez.

Film hürriyeti, tıpkı radyo hürriyeti gibi, 1949 tarihli Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası istisna edilecek olursa, anayasalarca teminat altına alınmış değildir. Sinema, geçen asrın bir kitle haberleşme aracı (60) olmasına rağmen, «film hürriyeti»nin çok yeni bir kavram oluşu, bu aracın ilk bakışta, sadece bir eğlence aracı olarak görünmesindedir. Oysa, sinemanın haber fikir ve kanaatlerin açıklanmasında ve yayılmasında önemli bir rolü bulunduğunda şüphe yoktur. Günümüzde, haftalık haber filimleri, günlük basının ve resimli dergilerin görevlerini yapmaktadır. Dokümanter (belge) filimleri ise, tarihi olayları tesbit etmek ve bilimsel araştırma aracı olarak kullanıldıklarından, bugün artık sinema çok yönlü görevler ifa eden bir kitle haberleşme aracı haline gelmiştir. Ayrıca, Sinemanın diğer kitle haberleşme araçlarına nazaran bir diğer özelliği sanat

(60) Sinema, daha 1895 yılı başlarında esaslı bir haber alma tekniği idi. İlk prodüktörleri, aktüaliteyi filme alıyorlardı. İlk sinema gazetesi, 1907'de Charles Pathé tarafından yapılmıştır. Günümüzde, aktüaliteyi günü gününe veren Televizyon ile rekabet halindedir (PINTO, s. 15).

kolu olmasıdır. Bu sebeplerle, film hürriyetinin temel şartı olarak kabul ettiğimiz «sansür yasağı» konusunda son yıllarda görülen gelişmelerin bir sonucu olarak bazı ülkelerde film hürriyeti bir dereceye kadar sağlanabilmektedir.